

”Ruotsalaisia emme enää ole”

Erään ilmaisun historiasta

Jani Marjanen

Ilmaisulla ”Ruotsalaisia emme ole, venäläisiksi emme tahdo tulla, olkaamme siis suomalaisia” on erityinen asema suomalaisessa historiallisessa tietoisuudessa. Monille tämä iskulauseenomainen ilmaisu tai sanonta kuvaa A. I. Arwidssonin poliittista ohjelmaa ja sitä kautta koko 1800-luvun ja 1900-luvun alun fennomaanisen hankkeen ydintä. Tässä artikkelissa pyrin osoittamaan, miten lause sai tämän aseman, mutta myös, ettei se ole ollut kiistaton tai merkinnyt kaikille suomalaisille samaa. Esimerkiksi fraasin ruotsinkielisillä versioilla on ollut erilainen asema kuin suomenkielisillä, vaikka nykyään eri kielivaihtoehdot mielletään helposti keskenään vaihdettaviksi.¹

Vaikka historioitsijat eivät ole löytäneet todisteita siitä, että Arwidsson olisi todella lausunut tämän fraasin kirjallisesti tai suullisesti, yhteys Arwidssoniin on edelleen vahvasti esillä yleisessä historiallisessa tietoisuudessa. Historiantutkija Liisa Castrén, joka on tehnyt laajimmat tutkimukset Arwidssonista, osoitti vuonna 1951, ettei sitä löydy Arwidssonin kirjoituksista. Castrénin mukaan ei ole myöskään todennäköistä, että kyseessä olisi Arwidssonin suullinen lausahdus, joka olisi hänen sukulaistensa tai ystäviensä välittämä ja myöhemmin julkaistu.² Sen sijaan historioitsijat yleensä jäljittävät sanonnan alkuperän J. V. Snellmaniin ja tarkemmin sanottuna hänen Henric Gabriel Porthania käsittelevään ruotsiksi kirjoittamaansa esseeseen.³ Essee julkaistiin Snellmanin omassa *Litteraturblad*-lehdessä syyskuussa 1861 ja vielä samana vuonna *Wiborg*-sanomalehdessä ja *Finlands Allmänna Tidning*issä. Lisäksi teksti julkaistiin kokonaisuudessaan myös tukholmalaisessa sanomalehdessä *Nya Dagligt Allehanda*.⁴

Snellman ei itse väittänyt lainausta Arwidssonin kirjoittamaksi. Hän kirjoitti: ”tämä ajatus tuli yleiseen tietoisuuteen erityisesti Arwidssonin ja E. G. Ehrströmin välityksellä”.⁵ Snellman ei siis esittänyt, että ilmaisu olisi peräisin Arwidssonilta, vaan että Arwidsson ja Ehrström kielipoliittisissa ohjelmissaan ilmaisivat jotakin sellaista uutta, mitä Porthan ei elinaikanaan muotoillut. Snellman kiteytti sitten ajatuksen ilmaisuun, joka muistuttaa syllogismia. Syllogismi on looginen johtopäätös, joka perustuu

¹ Tämä on suomennos artikkelista ”Svenskar äro vi icke mera. Om ett uttrycks historia” kirjassa *Köpa salt i Cádiz och andra berättelser. Festskrift till Henrik Meinander* (Siltala 2020), s. 163–184.

² Liisa Castrén, *Adolf Ivar Arwidsson isänmaallisena herättäjänä*, Historiallisia tutkimuksia, Helsinki: [Suomen historiallinen seura] 1951, s. 160–161.

³ Ks. esimerkiksi Max Engman, *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*, SLS 702:3, Helsingfors 2016, s. 404.

⁴ *Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning* 1.9.1861, s. 4; *Wiborg* 5.11.1861; *Finlands Allmänna Tidning* 30.10.1861; *Nya Dagligt Allehanda* 23.11.1861.

⁵ Alkuperäinen lainaus: ”denna tanke gaf sig luft, förnämligast genom A. I. Arwidsson och E. G. Ehrström”. *Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning* 1.9.1861, s. 4.

kahteen lauseeseen. Tässä tapauksessa johtopäätös ei oikeastaan ole johdettavissa kahdesta edellisestä lauseesta. Ei ole mitään syytä, miksi suomalainen vaihtoehto pitäisi loogisesti seurata siitä, että joku ei ole ruotsalainen tai venäläinen. Retorisesti muotoilu on kuitenkin voimakas. Se, että se määrittelee suomalaisuuden vain negaation kautta, tekee lauseesta myös erittäin käyttökelpoisen eri tarkoituksiin.

Koska ilmaisu on säilynyt moniselitteisenä retorisenä välineenä, jota monet kirjoittajat ovat hyödyntäneet, sen alkuperä on askarruttanut useita historioitsijoita. Castrén arveli näin 1951:

”Todennäköistä on, että Snellman on edeltäjänsä opin ytimen kiteyttänyt tähän iskulauseeseen, joka – vaikka se sinänsä onkin epähistoriallinen – sisältää sisäisen totuuden.”⁶ Castrénin tulkinnasta on tullut yleinen näkemys. Sen on haastanut oikeastaan vain Matti Klinge, joka käyttää samaa aineistoa kuin Castrén, mutta tarjoaa laajemman tulkinnan kansallisuusajattelusta Suomessa 1800-luvun alussa. Klinge väittää, että ajatus saattoi periaatteessa olla peräisin usealta eri toimijalta samanaikaisesti (kuten Ehrströmiltä, Armfeltilta tai Rehbinderiltä). Klinge pitää Arwidssonin sitaatteja, jotka Castrénin mielestä saattoivat olla ilmaisun perustana, liian radikaaleina ja yksilökeskeisinä toimiakseen ilmaisun inspiraation lähteenä.⁷ Kristina Kalleinen, joka on tutkinut hallintohistoriallisesta näkökulmasta sitä, miten Suomesta on puhuttu 1809 jälkeen, on väittänyt, että juuri Armfelt ilmaisi eräässä kirjeessään sanonnan taustalla olevan ajatuksen:

Rauhamme ja hyvinvointimme riippuu siitä, että meistä tulee hyvässä uskossa ja hyvällä sydämellä suomalaisia, sillä nyt on meille poliittisesti yhtä sopimatonta ylläpitää ruotsalaisia aatteita kuin on kunniamme ja tunteidemme mukaan sopimatonta olla venäläisiä. Keisari tahtoo, että meistä tulee suomalaisia, ja Jumalan nimessä täyttäkäämme kohtalomme.

Vaikka Armfeltin muotoilussa on selvä yhtäläisyys Snellmanin myöhemmin kiteyttämään sanontaan, on myös selvää, että Armfeltin kirjeen lainaus, joka käsittelee tarvetta säilyttää poliittinen rauha maassa, ei ole ilmaisumme lähde. Paras todiste tästä on se, että Armfeltin lausumaa ei levitetty silloin eikä myöhemmin. Sen enempää Carl von Bonsdorff kuin samaa sitaattia käyttävä Keijo Korhonenkaan eivät ole yhdistäneet sitä myöhempään Arwidssonille liitettyyn ilmaisuun.⁸

Snellman ei kuitenkaan ensimmäisenä käyttänyt ilmaisua, josta on tullut meidän tuntemamme sanonta tai jopa iskulause. Sanomalehdistöstä löytyy aikaisempi esimerkki, joka on peräisin Yrjö Koskiselta.

⁶ Castrén, *Adolf Ivar Arwidsson*, s. 161.

⁷ Matti Klinge, *Senaatintorin sanoma. Tutkielmia suuriruhtinaskunnan ajalta*, Helsinki: Otava 1986, s. 35–44; Matti Klinge, *Bernadotten ja Leninin välissä. Tutkielma kansallisista aiheista*, Helsinki: Werner Söderström 1975, s. 35; Matti Klinge, *Runebergs två fosterland*, Helsingfors: Söderström 1983, s. 187–188.

⁸ Alkuperäinen lainaus: ”Vårt lugn, vårt väl beror därpå, att vi de bonne foi et de bon cœr bliva finnar, ty det är numer för oss lika litet tillåtit i politiskt avseende att fuska med svenska idéer som det en fait d’honneur et de sentiment är passande att vara ryssar. Kejsarn vill hava oss till finnar, och låtom oss i Guds namn oppfylla vår bestämmelse.” Kristiina Kalleinen, *Suuriruhtinaskunnan etuvaltiossa. Ministerivaltiosihtööri R. H. Rehbinder Suomen etujen puolustajana Pietarissa 1811–1841*, Historiallinen Arkisto, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2017, s. 66; Keijo Korhonen, *Suomen asiain komitea: Suomen korkeimman hallinnon järjestelyt ja toteuttaminen vuosina 1811–1826*, Historiallisia tutkimuksia, Helsinki: Suomen historiallinen seura 1963, s. 195–196. Armfelt-lainaus alkuperäisessä muodossaan: Carl von Bonsdorff, *Gustav Mauritz Armfelt. Levnadsteckning 3*, SLS 231, Helsingfors 1932, s. 117.

Jostain syystä Koskisen rooli on kuitenkin historiankirjoituksessa kadonnut. Mielestäni tämä johtuu siitä, että huomio on ollut niin vahvasti Arwidssonissa.

Provenienssia eli alkuperää koskevat kysymykset herättävät yleensä suurta kiinnostusta, kun on kyse teksteistä, käsitteistä tai ilmaisusta, joiden alkuperä on epävarma. Snellman, Castrén, Klinge tai Kalleinen eivät ole väittäneet, että sanonnan olisi alkuperäisessä muodossaan ilmaissut Arwidsson. Ainakin Castrénin 1900-luvun puolivälissä ilmestyneestä teoksesta lähtien on ollut yleisesti tiedossa, että tämä 1800-luvun alun poliittinen ajattelija ei ollut ilmaisun takana. Tästä huolimatta ajatus Arwidssonista ja hänen kielipoliittisesta ohjelmastaan on edelleen läsnä sanontaa koskevilla keskusteluilla.⁹ Yleinen näkemys näyttää olevan, että ilmaisu sellaisenaan tuskin on syntynyt 1800-luvun alussa. Ilmaisun ideasisällön ajatellaan kuitenkin olevan perua jo 1810- tai 1820-luvulta, Arwidssonin tai jonkun muun ajattelemana. Mikään Castrénin, Klingen tai Kalleisen mainitsemista tekstinosista ei ole erityisen lähellä myöhemmin kanonisoitua ilmaisua. Tämä ei tarkoita sitä, ettei käsitteellistä samankaltaisuutta olisi tai etteivät tutkijoiden mainitsemat tekstilainaukset olisi kiinnostavia. Ne eivät kuitenkaan ole suoraan relevantteja sen kannalta, miten kuuluisasta ilmaisusta tuli iskulause 1800-luvun Suomessa.

Ehdotan, että käänämme kysymyksen toisinpäin. Sen sijaan, että kysymme, sanoiko Arwidsson nämä sanat, olisiko hän voinut sanoa ne tai olisiko joku muu voinut sanoa ne, on aika nähdä ilmaisu voimakkaana retorisena välineenä, jolla on oma historiansa ja jota voimme seurata vain sen käytön kautta. Tässä tapauksessa ilmaisun historia alkaa 1860-luvulta, jolloin se ilmestyi ensimmäisen kerran sanomalehdissä, ja se jatkuu eri variaatioiden kautta aina nykypäivään asti. Arwidsson, Ehrström ja muut ideologisen alkuperän ehdokkaat ovat kiinnostavia vain sikäli kuin ne esiintyvät ilmaisun myöhemmissä yhteyksissä. Se, että ilmausta on eri aikoina mukautettu erilaisiin poliittisiin tilanteisiin, on huomattu tutkimuksessa. Tiedämme kuitenkin hyvin vähän siitä, miten ilmaus muuttui ja miten sitä käytettiin sen keksimisestä lähtien siihen asti, kun Castrénin tutkimus 1940-luvulla teki selväksi, että Arwidsson ei ollut sen takana.¹⁰

Hakuja, sanomalehtiä ja ilmaisun historiaa

Koska ilmauksen kaikista julkaistuista muunnoksista ei ole olemassa aikaisempaa järjestelmällistä katsausta, olen käyttänyt Kansalliskirjaston digitoitujen sanoma- ja aikakauslehtien kokoelmaa löytääkseni mahdollisimman monta muunnelmaa erilaisten vapaiden tekstihakujen avulla. Olen tehnyt

⁹ Päiviö Tommila, *Suomen historiankirjoitus: Tutkimuksen historia*, Porvoo: WSOY 1989, s. 61.

¹⁰ Pirkko Rommi, "Tienhaarassa: Nuoren Arwidssonin poliittinen toiminta", Mauno Jokipii (toim.), *Adolf Ivar Arwidsson: Näkijä ja tekijä*, Jyväskylä: Atena 1992, s. 9–24; Pia Forsell, "Kommentar till Hvad var Porthan?", Johan Vilhelm Snellman, *Samlade arbeten 10, 1861–1862*, Helsingfors: Statsrådets kansli, Edita 1997, s. 858–859; Johanna Wassholm, "En finsk nationell identitet efter 1809? Tolkningar och tidigare forskning", *Finsk Tidskrift* 133, 2008: 2–3, s. 125–132.

hakuja ilmauksen eri osista erilaisilla säännöllisillä lausekkeilla (*regular expressions*) löytääkseni kaikki yllättävät variantit ja kiertääkseni tekstin etabloinnissa tapahtuneet virheet. Tähän tarkoitukseen olen käyttänyt varsinkin Kielipankin Korp-käyttöliittymää.¹¹ Koska koneellisesti luettavassa digitoidussa tekstissä on virheitä, on selvää, etten ole löytänyt aivan kaikkia tekstejä, jotka sisältävät lauseen, mutta luultavasti suurimman osan. On olemassa vaara, että tärkeät variantit ovat menneet ohitseni, mutta osumien määrä on niin suuri, että oletan kuitenkin löytäneeni tärkeimmät esiintymät.

Sanoma- ja aikakauslehdet eivät ole kattava lähde 1800-luvun Suomessa käytyyn keskusteluun kansallisuudesta ja kielestä. Lähtökohtani kuitenkin on, että mikäli keskustelu siitä, ettei olla ruotsalaisia tai venäläisiä vaan suomalaisia, on vaikuttanut suomalaiseen politiikkaan ja kulttuuriin, se on jättänyt jälkensä myös sanomalehdistöön. 1800-luvun jälkipuoliskolla sanomalehdet olivat Suomessa jo siinä mielessä moderneja, että jos jokin aihe oli tärkeä julkisessa keskustelussa, sitä käsiteltiin jollain tavalla lehdistössä.¹² Sanomalehtien avulla voimme myös sanoa jotain ilmaisun yleisyydestä eri aikoina. Esiintymien laskeminen saattaa tuntua triviaalilta, mutta aiemmissa tutkimuksissa on yksinkertaisesti oletettu, että kun ilmaus on keksitty, se on tämän jälkeen ollut olemassa sanontana ja laajalti tunnettu. Esiintymien määrä ei sinänsä kerro paljoa ilmaisun merkityksestä, mutta tutkimalla tätä voi osoittaa, onko mahdollisuus tai halu käyttää ilmaisua vaihdellut eri aikoina. Digitoidut kotimaiset suomen- ja ruotsinkieliset sanomalehdet muodostavat niin laajan tekstikokonaisuuden, että niissä on riittävästi erilaisia ilmaisun esiintymiä, jotta niitä voidaan pitää edustavina.¹³

Lähtökohtana tutkimuksessa on, että ilmaisun tai sanonnan historialliset variantit kertovat jotain suomalaisesta kansakunnan rakentamisesta (*nation building*). Ei ole tärkeää, ovatko sanonnan eri variantit syntyneet tietoisesti vai tiedostamatta. Kiinnostavaa on analysoida, miten eri variantit, jotka saattoivat muuttaa sanonnan viestiä enemmän tai vähemmän, olivat merkityksellisiä historiallisille toimijoille. Tässä Lea Laitisen yksityiskohtainen ja oivaltava tutkimus *Maamme*-laulun 1800-luvun eri suomennoksista toimii mallina. Kun *Maamme* (alkuperäisessä versiossaan ruotsiksi *Vårt land*) sai suomenkieliset sanat, käännös tarjosi vapauden erilaisille tulkinnoille.¹⁴ Ruotsalaisia, venäläisiä ja suomalaisia koskeva sanonta on sikäli erilainen, ettei sillä ollut selkeää alkuperäistä versiota, johon sitä seuraavat variantit tai käännökset olisivat perustuneet. Sanontamme on ainoastaan eräänlainen iskulause, joka on toistojen kautta muotoiltu uudelleen. On myös selvää, että sanonta on kasvanut ja laajentunut pelkkää kielellistä merkitystään suuremmaksi. Sanonta ei ole ollut pelkkä sanaleikki, vaan sen sanat ovat merkinneet jotakin niille, jotka ne lausuivat tai kirjoitti. Näissä sanoissa on ollut symbolinen

¹¹ Materiaali on saatavilla kahden eri käyttöliittymän kautta: <https://digi.kansalliskirjasto.fi> ja <https://korp.csc.fi/>.

¹² Päiviö Tommila, Lars-Folke Landgrén & Pirkko Leino-Kaukiainen, *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*, Kuopio: Kustannuskiila 1988.

¹³ Jani Marjanen et al., "A National Public Sphere? Analyzing the Language, Location, and Form of Newspapers in Finland, 1771–1917," *Journal of European Periodical Studies* 4, September 2019:1, s. 54–77, <https://doi.org/10.21825/jeps.v4i1.10483>.

¹⁴ Lea Laitinen, "Maamme – meidän maa," *Virittäjä* 112, 2008:1, s. 84–114.

lataus, ja ilmaisuun itsessään on keskittynyt useita erilaisia merkityksiä, joita yksilöt ovat voineet käyttää erilaisiin poliittisiin tarkoituksiin.¹⁵ Tämän prosessin ymmärtämiseksi on tarpeen tarkastella sanonnan käyttöä.

Snellmanin historiallinen tulkinta

Vaikka Yrjö Koskinen käytti ilmaisua ensimmäisenä, on syytä aloittaa J. V. Snellmanista, joka teki fraasista kuuluisan. Snellman kirjoitti H.G. Porthania käsittelevän tekstinsä ”Hvad var Porthan” (”Mikä oli Porthan?”) osana varainhankintakampanjaa, jolla kerättiin rahaa Porthan-patsaan hankkimiseksi.¹⁶ Suuri osa Snellmanin pohdinnasta käsittelee Porthanin suhdetta latinaan sekä ruotsin ja suomen kieliin. Hän toteaa, että Porthanin aikana kukaan ei voinut pitää suomea kansalliskielenä. Vuoden 1809 jälkeen Ehrström ja Arwidsson ”näkyvimmin” (mutteivät yksinomaan) muuttivat tilanteen, mutta Snellmanille henkilöitä tärkeämpää oli uusi poliittinen asetelma: ”On riittävän selvää, että muuttuneet poliittiset olosuhteet herättivät sen [ajatuksen suomesta kansalliskielenä] henkiin.” Sitten tulee kuuluisa kohta – tässä suomennettuna – joka on monimutkaisempi kuin saman ilmaisun myöhemmät versiot:

Lyhyesti sanottuna: emme ole enää ruotsalaisia, venäläisiä meistä ei voi tulla, meidän täytyy olla suomalaisia, ja lisäksi: ruotsi on ruotsalaisten kieli; venäjä on venäläisten kieli; pitäähän suomalaisillakin olla oikeus omaan kieleensä, ja onneksi heillä on sellainen. Myös ymmärrys siitä, että tämä kansallinen kielellinen yhtenäisyys on välttämätön edellytys Suomen säilyttämiseksi, näyttäytyi tuolloin täysin kehittyneenä.¹⁷

Snellman ei tässä yrittänyt tiivistää Arwidssonin ohjelmaa. Tämä on hänen oma tulkintansa Suomen kokonaistilanteesta vuoden 1809 poliittisten muutosten jälkeen. Snellmanille jälkimmäinen, kansalliskieliä käsittelevä osa, näyttää olleen tärkeämpi, mutta ensimmäinen osa oli se, joka sai oman elämänsä sanontana.

Tekstissä on eräitä yksityiskohtia, joihin haluaisin kiinnittää huomiota:

- 1) Snellman kirjoittaa ”emme *enää* ole”, ”meistä ei *voi tulla*” ja ”*täytyy* olla”. Nämä sanamuodot on kaikki kirjoitettu toisin myöhemmissä versioissa. Nämä sanat viittaavat eräänlaiseen konstruktivistiseen näkemykseen kansallisuuskysymyksestä: kansallisuus voidaan luoda. Ei ole yllättävää, että myöhemmät fennomaanit, jotka ottivat kantaa ensisijaisesti kielikiistassa, tarvitsivat vähemmän moniselitteisiä muotoiluja. Snellman (ja monet muutkin hänen aikanaan) olivat tietoisia siitä, että suomalaisuutta piti luoda, mutta myöhemmille fennomaaneille tuli ongelmaksi kuvitella, että Suomea ei ollut aina ollut olemassa sillä tavalla kuin he halusivat sen määritellä.

¹⁵ Ajatus merkityskeskittymistä on peräisin Reinhart Koselleckin käsitehistoriallisesta tutkimuksesta. R. Koselleck, ”Einleitung,” Reinhart Koselleck, Otto Brunner, & Werner Conze (Hg.), *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Stuttgart: Klett 1972, s. XIII–XXVII. Ks. myös Quentin Skinner, *Visions of Politics 1. Regarding Method*, Cambridge: Cambridge University Press 2002, s. 103–127.

¹⁶ Forsell, ”Kommentar”.

¹⁷ Alkuperäinen lainaus: ”Den lydde korrt [sic] uttryckt: Svenskar äro vi icke mera; Ryssar kunna vi icke blifva; vi måste vara Finnar; och vidare: Svenskan är Svenskarnes språk; Ryskan Ryssarnes; Finnarne måste väl äfven vara berättigade att ega sitt språk, och lyckligtvis ega de ett sådant. Äfven den insigt, att denna nationela enhet i språket är nödvändigt vilkor för Finlands sjelfbevarande framstod då fullfärdigt.”

- 2) Ensimmäisessä osassa esiintyy historiallinen ”me”, joka sitten hieman yllättäen muuttuu historialliseksi ”he”-ryhmäksi kohdassa ”onneksi heillä on sellainen”. Ei ole täysin selvää, tarkoittaako Snellman tässä ryhmää suomalaiset, johon hän itse ei kuulu. Todennäköisempää on, että näkökulma muuttuu tekstin toisessa osassa niin, että katsoja katsoo Suomea ulkopuolelta, ikään kuin Snellman kuvaisi kaukaisen tarkkailijan päättelyä Suomesta.
- 3) Kohdassa ”pitäähän suomalaisillakin olla oikeus omaan kieleensä” Snellmanin konstruktivistinen historiankatsomus tulee selväksi, mutta ilmaisun epävarmuus yllättää. Tässä Snellman asettuu kuulijoiden/lukijoiden asemaan ja muotoilee heidän mahdollisia ajatuksiaan. Tätä osiota olisi varmasti voitu virtaviivaistaa, jos siitä olisi tullut kirjallisessa muodossa usein siteerattu ilmaisu.

Snellmanin ”Hvad var Porthan” -tekstin jälkeen sanonta suomalaisista, jotka eivät ole, eivät enää ole tai eivät voi olla ruotsalaisia tai venäläisiä, on usein liitetty häneen. Vaikka sanonta yhdistetään historiankirjoituksessa useimmiten Arwidssoniin, tapauksissa, joissa kirjoittajasta on ollut epävarmuutta, yhteys on tehty Snellmaniin. Linkki Snellmaniin esiintyy myös sanomalehdissä. On kuitenkin tärkeää huomata, että sanonnan myöhempi käyttö ei täysin vastannut Snellmanin tarkoituseriä.

Yrjö Koskinen ja Arwidssonin perintö

Sanoma- ja aikakauslehdet olivat pitkään suhteellisen vaikeita lähteitä aatteista ja kielestä kiinnostuneille historioitsijoille, mutta lehtien digitointi on muuttanut tämän. Digitoiduista sanomalehdistä voi helposti tehdä sana- tai fraasihakuja, ja tekemäni haut osoittavat, että Snellman ei todellisuudessa ollut ensimmäinen, joka käytti tunnettua ilmaisua ruotsalaisista, venäläisistä ja suomalaisista. Vuonna 1860 *Mehiläinen*-lehti julkaisi Yrjö Koskisen (tuolloin vielä virallisesti Georg Forsman, mutta allekirjoituksena oli ”Y. K.”) kirjoittamia kirjeitä hänen Euroopan-matkaltaan. Eräässä kirjeessään Tukholmasta Koskinen kertoo ”mainion Ruotsin miehen kanssa” käymästään keskustelusta, jossa he vertailivat Värmlannin niin sanottujen metsäsuomalaisten ja ruotsalaisten kulttuurisista kehitystasoa. Koskinen väittää, että jos Ruotsi ei olisi menettänyt Suomea, suomalaisten kohtalo olisi voinut olla sama kuin Värmlannin suomalaisten kohtalo Ruotsissa. Vuoden 1809 jälkeinen poliittinen tilanne muutti kuitenkin suomalaisten asemaa Suomessa ja loi uuden mahdollisuuden suomalaisuuden rakentamiseen:

Se oli ehkä onnemme, että taisimme alusta asti sanoa, kuten Arwidssoni (Åbo Morgonblad) päätteli: Ruotsalaisia emme enää ole, Venäläisiä emme myöskään ole; mutta jotain meidän täytyy olla, – olemme *Suomalaisia*.¹⁸

Lause on hyvin tunnistettava, ja se on julkaistu yli vuosi ennen edellä siteerattua Snellmanin tekstiä.

Kirje oli myös julkaistu ruotsinkielisenä käännöksenä *Åbo Underrättelser* -lehdessä samana syksynä, joten Koskisen muotoilu oli ilmestynyt molemmilla kielillä ennen Snellmanin versiota.¹⁹ Sen viittaus

¹⁸ *Mehiläinen* 1.7.1860, s. 16.

¹⁹ *Åbo Underrättelser* 22.9.1860, s. 3.

Arwidssoniin on yksiselitteisempi kuin Snellmanilla, mutta on syytä huomata, että Koskisenkaan mukaan Arwidsson ei yksinään keksinyt sanontaa, vaan historiallinen ”me” sanoi saman kuin Arwidsson. Lauseen ”me” viittaa mitä todennäköisimmin suomalaisiin kansana, ja on perusteltua kuvitella, että verbi ”sanoi” ei välttämättä tarkoita sitä, että joku todella olisi sanonut näin vaan, että suomalaiset ajattelivat yleisesti näin. ”Alusta asti” viittaa selvästi vuoteen 1809, mikä on tärkeää, kun otetaan huomioon Koskisen myöhempi kiinnostus kirjoittaa Suomen kansan historiaa Ruotsin vallan aikana.

Tutkikaamme tarkemmin eräitä Koskisen sanavalintoja:

- 1) Koskisen muotoilu sisältää samanlaisia konstruktivistisia elementtejä kuin Snellmanin muotoilu. ”Emme enää ole”, ”emme myöskään ole” ja ”jotain meidän täytyy olla” viittaavat joko mahdollisuuteen jättää kansallisuus taakseen tai yksinkertaisesti alamaisuutta (Ruotsin kruunun alamaisuutta ja Venäjän keisarikunnan alamaisuutta). Jälkimmäinen tulkinta on epätodennäköinen. Koskinen ei ole voinut ajatella, että suomalaiset olisivat olleet Suomen alamaisia Ruotsin vallan aikana, vaikka hän myöhemmin korosti, että suomalaiset olivat erillinen kansa. Todennäköisempää on, että kansallisuuteen kuulumista ja alamaisena olemista ei voinut täysin erottaa toisistaan Koskisenkaan aikana.
- 2) Lause ”Se oli ehkä onnemme” saattaa viestittää jonkinasteisesta epävarmuudesta, mutta on todennäköistä, että Koskinen vertaa sitä, miten hän kuvitteli suomalaisten pärjänneen Ruotsin vallan aikana, Värmlannin suomalaisten tilanteeseen 1800-luvun Ruotsissa. Joka tapauksessa vaikuttaa epätodennäköiseltä, että maan johtava fennomaani olisi pitänyt *ehkä* onnekkana sitä, että suomalaiset alkoivat nähdä itsensä suomalaisina.

Snellmanin ja Koskisen lauseiden samankaltaisuus voi tarkoittaa, että niillä on yhteinen lähde. Tämä on jopa voinut olla Arwidsson. Tai kenties sekä Koskinen että Snellman käyttivät Arwidssonin perintöä ja nimeä hyväkseen. Arwidsson oli kuollut kesällä 1858, eikä ole yllättävää, että häneen liitetystä lauseesta tehtiin kansallisen mobilisaation symboli samaan aikaan, kun Arwidssonista itsestään tehtiin varhaisen fennomanian symboli. Todennäköisempää kuitenkin on, että Snellman otti lauseen Koskiselta ja muutti hieman painotusta korostamalla Ehrströmiä ja lisäämällä kielestä kertovan lauseen. Ei vaikuta uskottavalta, että Arwidsson olisi sanonut tai kirjoittanut edellä kuvattua sanontaa jo 1820-luvulla. *Åbo Morgonblad*, joka julkaistiin vasta vuonna 1821 ja johon Koskinen viittaa, ei sisällä tätä tai mitään vastaavaa lausetta. Lehdessä on yhdeksän kohtaa, joissa puhutaan ruotsalaisista ja suomalaisista. Suurin osa on peräisin E. G. Ehrströmin laajasta artikkelista ”Finska språket, betraktadt som Nationalspråk” (”Suomen kieli kansalliskielenä”), joka julkaistiin useassa numerossa.²⁰

²⁰ Teksti alkaa *Åbo Morgonbladissa* 24. maaliskuuta 1821 ja jatkuu tämän jälkeen viidessä satunnaisessa numerossa. Keskustelua aiheesta ks. Johanna Wassholm, *Svenskt, finskt och ryskt. Nationens, språkets och historiens dimensioner hos E.G. Ehrström 1808–1835*, SLS 731, Helsingfors 2014, s. 97–104.

Miksi Koskista ei ole mainittu historiankirjoituksessa, joka käsittelee Arwidssonia ja tarkastelemamme sanonnan taustoja? Tutkijat, jotka ovat keskittyneet kysymykseen, onko Arwidsson mahdollisesti ilmaisun takana, ovat tunnustaneet Snellmanin roolin mutta eivät Koskisen. Koskisen elämäkerran *Nuijamieheksi luotu* (1968) kirjoittanut Rafael Koskimies siteeraa teoksessaan lähes koko *Mehiläisen* tekstin, mutta ei kommentoi ruotsalaisiin, venäläisiin ja suomalaisiin viittaavaa kohtaa. Sen sijaan hän identifioi ruotsalaisen, jonka kanssa Koskinen on keskustellut. Se oli historioitsija Anders Fryxell.²¹ Elämäkerrassa on kummallinen ja valaiseva käänne noin sata sivua myöhemmin, kun Koskimies kommentoi samaa ilmaisua (vahvasti muunneltuna). Nyt hän ei yhdistä sitä *Mehiläisen* vaan Koskisen myöhempään keskusteluun liberaalien kanssa. Erityistä tässä on se, että Koskimies käyttää lainausta yleisenä periaatteena fennomaaneille. Hän esittää, että Snellman keksi sanonnan, mutta haluaa silti korostaa Arwidssonia eräänlaisena ilmaisun esi-isänä. Kuvio noudattaa tavanomaista tapaa käsitellä sanontaa suomalaisessa tuon aikaisessa historiankirjoituksessa.

Tätä ajatteli jo Arwidsson lausuessaan tunnetun siivekkään fraasinsa siitä, että olemme suomalaisia ja tahdomme pysyä suomalaisina, koska emme ole olleet ruotsalaisia emmekä halua tulla venäläisiksi. Lausehan on todellisuudessa, kuten nyt tiedämme, Snellmanin esittämä.²²

Koskimiehen muotoilu sanonnasta nojaa suomalaiskansallisen agendaan, joka oli 1960-luvulla uhattuna. Ensimmäinen ja toinen lause ovat ristiriidassa keskenään, mutta edelleen Arwidsson mainitaan sanonnan yhteydessä. Erityistä on kuitenkin se, että tässä muunnelmassa Koskimies kääntää syllogistisen lauseen pääläelleen. Sen sijaan, että suomalaisuus korostuisi ruotsalaisuuden tai venäläisyyden poissaolon kautta, suomalaisuudesta tulee pysyvä olotila. Lisäksi ruotsalaisuuteen viittaava lause ”emme enää ole” on korvattu lauseella ”emme ole olleet”. Venäläisyyden hylkääminen korostuu entisestään siinä, että historiallinen ”me” ei halua tulla venäläiseksi.

Koskimiehen versio sanonnasta on siis vähemmän konstruktivistinen kuin Koskisen tai Snellmanin versiot siitä sata vuotta aikaisemmin. Koskimies painottaa vuoden 1968 elämäkerrassaan Yrjö Koskisen tulkintaa siitä, että Suomen kansa oli olemassa omana kansana jo Ruotsin aikana, ja haluaa tehdä Koskisesta eräänlaisen suomalaisten itsenäisyyspyrkimysten puolestapuhujan. Siksi on ollut vähemmän kiinnostavaa liittää tunnettu sanonta Koskiseen. Koskimiehelle sopi paremmin ilmauksen uudelleenmuotoilu siten, että se vastasi hänen omaa näkemystään Suomen kansan historiasta, jossa kansa oli aina ollut olemassa eikä sitä tarvinnut luoda tai konstruoida kansana 1809 jälkeen.

²¹ Rafael Koskimies, *Nuijamieheksi luotu*. Yrjö Koskisen elämä ja toiminta vuosina 1860–1882, Helsinki: Otava 1968, s. 14–16, 301.

²² Koskimies, *Nuijamieheksi luotu*, s. 108.

Suomalaiset versiot vahvistavat Arwidssonin roolia

Sanomalehtiaineistosta tehdyt haut osoittavat, että ilmaisu ruotsalaisista, venäläisistä ja suomalaisista vakiintui 1860-luvun lopulla ja että yhteys Arwidssoniin oli lähes aina läsnä.²³ Ilmaisun käyttö on hieman erilainen ruotsiksi ja suomeksi, mikä ei ole yllättävää. Ilmaisun käytössä on myös selvä ero siinä, onko kirjoittaja sitä mieltä, että Suomen kansan tulisi pitäytyä yhdessä kielessä vai kannattaako hän kaksi- tai monikielistä mallia. Snellmanin jälkeen oli melko harvinaista, että joku pääasiassa ruotsiksi kirjoittava olisi puoltanut yksikielistä suomalaista kansallisuusajattelua.

Ilmaisu esiintyi sekä suomeksi että ruotsiksi suomalaisessa lehdistössä vuosina 1860–1909, mutta se oli paljon yleisempi suomeksi.²⁴ Suomen kielellä ilmaus esiintyy 266 kertaa (suhteellinen frekvenssi on noin 0,1 kertaa korpuksen miljoonaa sanaa kohti).²⁵ Ruotsinkielisissä lehdissä vastaava luku on 19 (suhteellinen frekvenssi 0,007).²⁶ Suomenkielisissä lehdissä ilmaus näyttää perustuvan Snellmanin varianttiin, sillä useimmat esimerkit eivät toista Koskisen ”emme myöskään *ole*” -muotoa, vaan ovat lähempänä Snellmanin ”kunna vi icke blifva” (”meistä *ei voi tulla*”) -muotoa, joskin erilaisia variantteja on olemassa. Ensimmäiset uudet osumat ilmaantuvat vuonna 1868, minkä jälkeen ilmaus esiintyy sanomalehtiaineistossa lähes vuosittain. Erityisen suosittu se näyttää olleen 1890-luvun alussa ja lopussa. Näitä huippuja selittää kuitenkin se, että tietyt tekstit on julkaistu useita kertoja eri sanomalehdissä, ei niinkään se, että asiasta olisi toistuvasti keskusteltu. Se, että ilmaisusta tuli nopeasti vakiintunut sanonta tai fraasi, käy ilmi siitä, että se usein toistettiin lainausmerkeissä.²⁷ Jo vuonna 1869 ilmaisu esitetään tuttuna: ”tuo tuttu lause”, ”tuo tuttu sana” tai ”nuo Arwidssonin tunnetut sanat”.²⁸ Hieman myöhemmin ilmaisu vakiintui ”suomalaisuuden syntysanoiksi”,²⁹ jolla on oma historiansa ja jota muun muassa Matti Klinge kutsuu ”suomalaisuuden tunnussanoiksi”.

Sanonnan kaikista osista on eri variaatioita, mikä osoittaa, että sitä on usein käytetty ja lainattu ulkomuistista. Toisinaan on selvää, että kirjoittaja on tietoisesti ja retorisesti soveltanut sanontaa johonkin tiettyyn käyttötarkoitukseen. Tavallisin muunnelma liittyy sanonnan alkuun, jossa ilmaistaan, ettei olla ruotsalaisia. Tämä näkyy jo vuonna 1868. *Kirjallinen kuukausilehti* viittasi Arwidssoniin ja ilmaisi

²³ Muutaman kerran lehdissä viitataan myös Snellmaniin. Ks. esim. *Wiipuri* 6.6.1906, s. 4.

²⁴ Tällä hetkellä Kielipankin korpus on täydellinen vain vuoteen 1909 asti, vaikka Kansalliskirjasto on digitoinut kaikki sanomalehdet vuoteen 1929.

²⁵ Luvut perustuvat hakuun "[word = "(r|R)uotsal.*"] [word = "em.e"]" osoitteessa corp.csc.fi, jossa korpuksena ovat suomalaiset sanoma- ja aikakauslehdet 1860-1909. Näin saatiin 310 osumaa, joista 44 osumaa on poistettu kaikkien osumien manuaalisen tarkastelun jälkeen.

²⁶ Luvut perustuvat hakuun "[word = "(S|s)(w|v)enska."] [word = "är.+"] [word = "(w|v)"]" osoitteessa corp.csc.fi, jossa on käytetty ruotsalaisia sanoma- ja aikakauslehtiä 1860-1909. Tuloksena saatiin 21 osumaa, joista kaksi osumaa poistettiin kaikkien osumien manuaalisen tarkastelun jälkeen.

²⁷ Ks. esim. *Kirjallinen Kuukauslehti* 1.9.1868, s. 24; *Sanomia Turusta* 7.11.1873, s. 1; *Ilmarinen* 13.3.1880, s. 3.

²⁸ *Kirjallinen Kuukauslehti* 1.1.1869, s. 6 (Castrén, *Adolf Ivar Arwidsson*, s. 161, on tunnistanut kirjoittajan, joka on Agathon Meurman); *Kaiku* 7.6.1879, s. 1; *Aura* 24.10.1890, s. 6.

²⁹ *Uusi Kuvalehti* 31.1.1900, s. 4. Käsite ”tunnussanat” esiintyy esim. lehdessä *Wiipurin Sanomat* 19.6.1899, s. 2.

sanonnan näin: ”Ruotsalaisia emme ole; emme myöskään ole Wenäläisiä; siis meidän täytyy olla Suomalaisia.”³⁰

Kolme kuukautta myöhemmin sanonta ilmestyi *Tampereen Sanomissa*. Lehti viittasi Arwidssoniin ja muotoili kuuluisan sanonnan muotoon, jolla on selkeitä yhteyksiä Snellmanin versioon. Snellmanin pitkä loppulause kielestä on kuitenkin paljon tehokkaammin sanottu: ”Ruotsalaisia emme enää ole, Wenäläisiksi emme voi tulla, meidän täytyy siis olla Suomalaisia sekä mieleltämme että kieleltämme.”³¹

Sana ”enää” on ratkaiseva sekä Snellmanin että Koskisen versioissa, sillä niiden tarkoituksena oli kuvata historiallista prosessia 1800-luvun alussa: olimme jotain, emme ole sitä enää. *Kirjallisen kuukausilehden* käyttämässä variantissa 1868 ilmaus muuttuu nykyhetken ohjelmaksi, varsinkin kun kyseinen artikkeli käsittelee rautateiden kielipolitiikkaa. Sanomalehtiaineistosta tehty haku osoittaa, että muoto ilman enää-sanaa oli yleisempi ja yleistyi 1800-luvun aikana. Muoto, jossa on ”enää”, saa 34 osumaa (noin 15 prosenttia osumista) vuosina 1861–1909, kun taas muoto ilman sitä saa 201 osumaa. Molempien varianttien kohdalla on edelleen tavallista, että Arwidsson mainitaan ennen tai jälkeen sanonnan. Erot riippuvat enimmäkseen siitä, mitä kirjoittaja halusi ilmauksella tehdä; oliko tarkoitus kirjoittaa jostakin historiallisesta muutoksesta vai oliko tarkoitus tehdä ohjelmallinen kannanotto historialliseen nykyhetkeen. On todennäköistä, että juuri tämä vähemmän konstruktivistinen, ohjelmallinen versio *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* antoi sysäyksen ilmaisulle, sillä se esiintyi useammin vuoden 1868 jälkeen, mutta tätä on tietysti mahdotonta selvittää. On myös mahdollista, että ilmaisu eli suullisessa muodossa Snellmanin *Litteraturbladissa* julkaistun tekstin jälkeen ja sai lisää vauhtia Porthanin patsaan paljastamisen jälkeen vuonna 1864, jolloin Snellmanin edellä mainittu Porthania käsittelevä teksti painettiin suomenkielisenä käännöksenä, joka jaettiin pienpainatteena.³²

Toinen melko yleinen tapa varioida ilmaisua on vaihtaa sen osien järjestystä. Useissa esimerkeissä sanonta ei lähde liikkeelle ruotsalaisuudesta, vaan toteamuksella, että historiallinen ”me” ei ole venäläinen. J. V. Snellman itse esitti tällaisen muotoilun 1871 (mainitsematta Arwidssonia tai Ehrströmiä) todetessaan Suomen lehdistön satavuotisjuhlapuheessaan, että 1820-luvulla syntyi tietoisuus, joka ilmaistiin muodossa ”me emme ole venäläisiä, emme voi olla ruotsalaisia, meidän on oltava suomalaisia”. Snellman lisäsi tähän, ja tässä piilee muotoilun tulevaisuuteen suuntautunut sanoma: ”mielestäni lausuma ilmaisee sen, mihin meidän tuleva rauhamme tästä hetkestä lähtien kuului”.³³ Puhe referoitiin myös suomeksi *Uusi Suometar* -lehdessä, mutta erikoisesti tunnettu sanonta oli tässä muutettu takaisin perinteisempään järjestykseen (ruotsalaisuus, venäläisyys, suomalaisuus) ja

³⁰ *Kirjallinen Kuukauslehti* 1.9.1868, s. 24.

³¹ *Tampereen Sanomat* 1.12.1868, s. 3. ”Svenskar är vi inte längre, Ryssar kan vi inte bli, vi måste alltså vara Finnar till både sinne och språk.”

³² Forsell, ”Kommentar.”

³³ Snellman piti puheensa ruotsiksi. Lainaukset alkuperäiskielellä: ”ryssar äro vi icke, svenskar kunna vi icke vara; vi måste vara finnar”, ”Jag anser detta uttalande vara uttrycket af hvad vår framtids frid från denna stund tillhöde.” *Hufvudstadsbladet* 18.1.1871, s. 2.

juttuun oli lisätty viittaus Arwidssoniin. Kun sama puhe julkaistiin suomeksi uudelleen 29 vuotta myöhemmin, tämä tehtiin kuitenkin Snellmanin ruotsinkieliselle puheelle uskollisella tavalla.³⁴

1890- ja 1900-luvuilla tapa aloittaa fraasi venäläisyyttä koskevalla osalla yleistyi. Tämä on linjassa sen kanssa, että Pirkko Rommin mukaan sanonta politisoitui niin sanottuina sortovuosina.³⁵ Rommi ei anna konkreettisia esimerkkejä tästä politisoitumisesta, mutta sanomalehtiaineistosta käy selvästi ilmi, että vuosina 1899 ja 1900 tehtiin toistuvasti viittauksia Snellmanin puheeseen Suomen lehdistön satavuotisjuhlassa ja nimenomaan viitattiin hänen silloin käyttämään fraasiin, joka alkoi sanoilla ”me emme ole venäläisiä”.³⁶ On vaikea sanoa, viittasivatko sanomalehdet lähes kolmekymmentä vuotta vanhaan puheeseen, koska se sisälsi vuosisadanvaihteen poliittisiin tunnelmiin sopivan version sanonnasta, vai tuliko Snellmanin teksti esiin jostain muusta syystä ja uudelleenmuotoilu tapahtui sattumalta. Varmaa on, että jälleen juuri Snellman oli lauseen uudelleenkäytön keskiössä. Sen lisäksi, että lause liitettiin Arwidssoniin, 1800-luvun lopulla fennomaaneille oli tullut tärkeäksi myös Snellmanin kanonisointi.³⁷

Myös siitä tavasta, jolla sanonnassa ilmaistiin, ettei olla venäläisiä, esiintyi monia variaatiota. Muodot ”emme voi muuttua”, ”emme tahdo ruveta” ja ”emme tahdo tulla” esiintyvät kaikki sanomalehtimateriaalissa.³⁸ Vaikka eri variantit jonkin verran viestivät eriasteisesta venäläisyyden torjumisesta, variantit eivät kuitenkaan ole kovin latautuneita. Sanonta määritteli suomalaisuuden yksinkertaisilla mutta retorisesti voimakkailla negaatioilla, jotka eivät olleet erityisen kiistanalaisia, tarjoamatta sisällöllistä määritelmää. Määritelmä, joka olisi alkanut sanoilla ”me suomalaiset olemme” sitä tai tätä, olisi heti kyseenalaistettu tai siihen olisi tehty lisäyksiä.

Se, ettei ollut venäläinen tai ruotsalainen 1800-luvun jälkipuoliskon Suomessa, ei ollut kanta, jota oli vaikea hyväksyä – varsinkaan, jos kansallisuus ja alamaisuus koettiin liittyvän toisiinsa. Venäjän keisarin suomalaiset alamaiset saattoivat nähdä itsensä neutraalisti juuri suomalaisina. Jos kansallisuuskysymystä kuitenkin katsottiin siinä mielessä, että se koski ruotsalaisuutta tai venäläisyyttä Suomessa, kysymys muuttui heti latautuneemmaksi. Ilmaisun ohjelmallisimmat ja poliittiset versiot liittyvät siksi Suomen kielikysymykseen ja venäläisten maahanmuuttoon Suomeen.

Kielikysymys otettiin hyvin konkreettisesti esille, kun Suomessa perustettiin erityisiä ja erillisiä suomen- ja ruotsinkielisiä instituutioita.³⁹ Kun *Kaiku*-lehden artikkelissa vuonna 1879 perustettu Oulun

³⁴ *Uusi Suometar* 18.1.1871, s. 1; *Louhi* 27.7.1900, s. 1.

³⁵ Rommi, ”Tienhaarassa,” s. 13.

³⁶ T.ex. *Louhi* 27.7.1900, s. 1; *Aamulehti* 8.11.1899, s. 3; *Mikkelin Sanomat* 14.11.1899, s. 2; *Tampereen Sanomat* 9.11.1899, s. 2; *Opiksi ja huviksi* 1.1.1899, s. 4.

³⁷ Marja Jalava, J. V. Snellman. *Mies ja suurmies*, Helsinki: Tammi 2006.

³⁸ *Suomen kuvalehti* 15.7.1876, s. 3; *Länsi-Suomi* 13.7.1878, s. 1; *Kirjallinen kuukauslehti* 6/1874, s. 8.

³⁹ *Kaiku* 7.6.1879, s. 1.

suomalainen tyttökoulu kuvailtiin tärkeäksi suomalaisuuden nousun kannalta, loppulauseessa viitattiin tuttuun ilmaisuun ruotsalaisuudesta, venäläisyydestä ja suomalaisuudesta. Venäläisyys oli kuitenkin tässä versiossa jätetty pois ja vastakkaisuusasetelma koski nimenomaan suomalaisuutta ja ruotsalaisuutta Suomessa: ”Sitten uudistetaan tuo tuttu sana: suomalaisia me tahdomme olla, ruotsalaisiksi emme voi muuttua.”⁴⁰ Kirjoittaja halusi todennäköisesti, että lauseen muunnoksella olisi samanlainen innostava vaikutus 1800-luvun lopun uuteen suomalaisuusliikkeeseen kuin alkuperäisellä lauseella.

Thiodolf Rein arvosteli *Valvojassa* vuonna 1890 svekomaaneja epäisänmaallisesta kosmopoliittisuudesta:

Kuka siis takaa, ettei täällä kasva sukupolvi, joka, muuttamalla Arvidssonin tutut sanat, ottaa tunnuslauseekseen: ’Ruotsalaisia emme saa olla, suomalaisia emme tahdo olla, meidän täytyy siis – valita kolmas mahdollisuus’.⁴¹

Viisi vuotta myöhemmin Reinin dystooppinen versio kolmannesta vaihtoehdosta toistettiin sanatarkasti *Uusi Suometar* -lehdessä, mutta tällä kertaa kirjoittaja väitti, että maassa todellakin oli ryhmiä, jotka käyttivät Reinin sanontaversiota johtavana periaatteena.⁴² En kuitenkaan ole löytänyt tällaisia esimerkkejä sanomalehdistä, eikä vaikuta todennäköiseltä, että sanonta tässä muodossaan olisi ollut käytössä itseidentifikaation iskulauseena. Pikemminkin se vaikuttaa tehokkaalta retoriselta tavalta luoda kuvitteellinen poliittinen suunta, jonka lukijat voivat sitten liittää todellisiin poliittisiin suuntiin. Uhkakuvasta oli tullut viholliskuva.

Sanonnan avulla pystyttiin vääntämään uhkakuvia eri suuntiin. *Uusi Suometar* kirjoitti vuonna 1882 venäläisten lisääntyvää määrää Helsingissä käsittelevässä artikkelissa:

Wiime lauantain ’Helsingfors’issa’ saadaan tietää että Helsingin suomalaiset ’ehkä ovat enemmän wieraat pääkaupungille semmoisenaan’, kuin täällä syntyneet ja kaswaneet wenäläiset. Arwidson aikanaan lausui [...]. Kenties tämän sijaan wielä saadaan joskus kuulla seuraawaa ’programmia’: ruotsalaisina emme voi pysyä, suomalaisista emme tahdo mitään tietää, meidän täytyy muuttua wenäläisiksi!⁴³

On hieman epäselvää, kuka tässä tulevaisuuden skenaariossa muuttuu ja miten, mutta lainaus osoittaa, että tuttu sanonta oli vakiintunut iskulauseeksi, jota voitiin käyttää erilaisiin retorisiin tarkoituksiin. Venäjäläisyys oli selvästi voimakkaampi kuin syytökset ruotsalaisuudesta tai kosmopoliittisuudesta (riippuen kirjoittajan poliittisesta suuntautumisesta), ja siksi sitä käytettiin useammin solvauksissa. Erikoinen muotoilu sanonnasta esiintyy 1906 keksittyinä ja kuviteltuna vanhasuomalaisena (suomettarelaisena) iskulauseena: ”Ruotsalaisia emme ole ja muiksi kuin bobrikoffilaiswenäläisiksi emme tahdo tulla, sitten kuin olemme lakanneet olemasta niitä Arwidsonin suomalaisia.”⁴⁴

⁴⁰ *Kaiku* 7.6.1879, s. 1.

⁴¹ *Valvoja* 1.1.1890, s. 41.

⁴² *Uusi Suometar* 3.12.1895, s. 1.

⁴³ *Uusi Suometar* 18.10.1882, s. 2.

⁴⁴ *Kajaanin Lehti* 26.11.1906, s. 3.

Vaikka tämä esimerkki on enemmän suoraa agitaatiota vanhasuomalaisten myöntöväisyysspolitiikkaa vastaan kuin hauskaa pakinaa, juuri pakinan muodossa todella hurjat uudelleenmuotoilut heräsivät henkiin.⁴⁵

Ilmaisua käytettiin useimmiten eräänlaisena vahvistuksena suomalaisuudesta, joka yleensä esiintyi positiivisena, kun viitattiin tuttuun sanontaan. Ne harvat poikkeukset, jotka löytyvät, tulevat 1900-luvun kielikiistan aikaisista ruotsinkielisistä lehdistä, ja satunnaisesti sosialistisesta lehdistöstä. Vaikka suomenkieliset sosialistit yleisesti ottaen suhtautuivat fennomaniaan myötämielisesti, sosialistien keskuudessa ja sosialistisessa lehdistössä haluttiin painottaa luokkakysymystä eikä kansallisuutta. Vihjattiin, että sanonta kansallisuuksista kätki alleen tärkeämpiä jakolinjoja yhteiskunnassa, esimerkiksi näin vuonna 1907:

Meidänkin maassamme on eräs puolue vuosikymmeniä jo kylwännyt katkeraa rotuwihaa eri rotujen välillä. 'Åbo morgonbladetissa' esimerkiksi 1827 oli seuraava kirjoitus: 'Ruotsalaisia emme ole. Ryssiksi emme tule. Siis meidän täytyy olla suomalaisia'. Paljon katkeruutta tuo lauselma synnytti siihen aikaan wenäläisissä ja ruotsalaisissa.⁴⁶

Se, että lainauksessa viitataan *Åbo Morgonbladetin* numeroon 1827, vaikka lehti lakkautettiin jo syyskuussa 1821, voidaan nähdä merkkinä siitä, että ilmaisu oli niin vakiintunut vuonna 1907 ja yhteys Arwidssoniin ja hänen sanomalehteensä oli niin vahva, ettei kenenkään tarvinnut tarkistaa tiedon alkuperää. Ja kun asiaa ajattelee, viittaus *Åbo Morgonbladiin* vuonna 1827 oli suunnilleen yhtä oikea kuin viittaus samaan sanomalehteen vuonna 1821. Kirjoittaja tarkoitti, että ilmaus oli herättänyt katkeruutta Suomen ruotsinkielisen väestön keskuudessa, mikä ilmeisesti on totta, mutta paljon myöhemmin kuin tekstistä käy ilmi.

Ruotsinkieliset variantit – lähde ja vastaanotto

Kuten aiemmin mainitsin, sanonta esiintyi harvemmin ruotsinkielisissä sanoma- ja aikakauslehdissä. Sanonnan kieliversioihin liittyy mielenkiintoinen dynamiikka. Huolimatta siitä, että fraasi oli ensimmäisen kerran julkaistu suomeksi, Yrjö Koskisen kirjoittamana 1860, ruotsinkielinen versio miellettiin alkuperäiseksi lähteeksi. Syntyi kuviteltu ruotsinkielinen versio, jonka kirjoittajat ajattelivat Arwidssonin lausuneen 1820-luvulla. Ajatus ruotsinkielisestä alkuperäisestä ilmaisusta on läsnä myös sanonnan ruotsinkielisessä käytössä. Kieltä on modernisoitu (esimerkiksi korvaamalla sana ”mera” sanalla ”längre”) ja mukautettu poliittisiin tarkoituksiin, mutta samalla 1900-luvulla on säilytetty olla-verbin monikkomuoto ”äro” viittauksena tekstin 1800-luvun luonteeseen.

⁴⁵ Ks. esim. *Uusi Aura* 8.4.1906, s. 3; *Velikulta* 23.1.1908, s. 2.

⁴⁶ *Vapaus* 11.5.1907, s. 2.

Koska sanontaa käytettiin useammin suomeksi, suomenkielinen käyttö sai aikaan reaktioita myös ruotsinkielisten keskuudessa, mikä synnytti uusia innovatiivisia versioita sanonnasta ruotsiksi. Näin tapahtui erityisesti 1920-luvun alussa, kun tasavallan uusi kielilainsäädäntö antoi ruotsin kielelle ja ruotsinkieliselle väestölle tietynlaista turvaa, mutta samalla Suomen itsenäisyyden aika merkitsi sitä, että syntyi uusi kategoria ja identiteetti, suomenruotsalaisuus, jota oli puolustettava.⁴⁷

Snellman käytti sanontaa ruotsiksi ensimmäisen kerran 1861 ja uudelleen 1871 pitämässään puheessaan. Puhetta siteerattiin heti suomenkielisissä lehdissä, ja olen myös löytänyt ruotsinkielisen kommentin Snellmanin puheesta *Vikingen*-lehdestä 1871.⁴⁸ Seuraavan kerran fraasi esiintyy ruotsiksi vuonna 1881. Se ei näytä tulleen erityisen yleiseksi ruotsiksi. Vasta kun suomalaiset muunnelmat yleistyivät, ilmaisua ei voitu välttää myöskään ruotsiksi. *Morgonbladetissa* vuonna 1881 ilmestyneessä osumassa on selvää, että innoittajaksi on otettu suomenkielisten sanomalehtien melko usein käyttämä versio. Lyhyesti sanonta kuuluu: ”Svenskar äro vi icke mera, ryssar kunna vi icke blifva, – vi måste vara finnar.”⁴⁹ Tekstissä kuvataan kansallisten pyrkimysten historiaa ja keskitytään Snellmanin työhön, mutta ilmaus liitetään Arwidssoniin. Sekä suomeksi että ruotsiksi sanonta esiintyi useimmiten nimenomaan teksteissä, joissa kerrattiin kansallisen historian kehitystä. Vuonna 1881 tämä oli jo tavallista suomenkielisissä sanomalehdissä, kun taas ruotsinkielinen lehdistö ei ollut omaksunut mallia samassa määrin.

Ilmaisun ruotsinkieliset variantit ovat yleensä samanlaisia kuin suomenkieliset. Useimmiten ilmaisua on käytetty, kun kirjoittaja on kuvannut suomalaisuuden rakentumista tai suomalaisuuden suhdetta ruotsalaisuuteen. Voidaan myös nähdä, miten eri variantit ilmaisevat eriasteista ruotsin tai venäjän kielen torjuntaa. Lisäksi puhtaasti käytännöllinen tarve virtaviivaistaa ja yksinkertaistaa ilmaisua on johtanut siihen, että se on muotoiltu eri yhteyksissä eri tavoin.

Nykyään sanonta ilmaistaan ruotsiksi usein muodossa ”svenskar äro vi icke *längre*”, mutta 1800-luvulla ilmaisu oli melkein aina ”äro vi icke *mera*”.⁵⁰ ”Längre” ja ”mera” tarkoittavat samaa asiaa, eli ”emme enää ole”. Ruotsiksi ilmaisu kirjoitettiin useammin kuin suomeksi tässä muodossa, jossa sanottiin, että suomalaiset eivät *enää* (1809 jälkeen) olleet ruotsalaisia. Lehdistä löytää kuitenkin joitakin ruotsinkielisiä tekstejä, joissa sana ”enää” on jätetty pois, mutta kaikissa näissä tapauksissa kyse on suomenkielisten sanomalehtien teksteistä, jotka on käännetty ruotsinkieliseen lehteen.⁵¹ Suomeksi kirjoitettiin harvemmin, että suomalaiset eivät *enää* olleet ruotsalaisia. Yleisin suomenkielinen versio sanonnasta totesi, että suomalaiset eivät olleet ruotsalaisia. Joissakin ruotsinkielisten sanomalehtien teksteissä

⁴⁷ Henrik Meinander, *Nationalstaten. Finlands svenskhet 1922–2015*, Finlands svenska historia 4, SSLS 702:4, Helsingfors 2016, s. 23–24.

⁴⁸ *Vikingen* 27.2.1871, s. 3.

⁴⁹ *Morgonbladet* 12.5.1881, s. 1. Suomeksi: ”Emme ole enää ruotsalaisia, meistä ei voi tulla venäläisiä – meidän on oltava suomalaisia.”

⁵⁰ Poikkeuksena esim. *Björneborgs Tidning* 11.11.1902, s. 2.

⁵¹ *Hufvudstadsbladet* 22.7.1910, s. 6; *Nya Pressen* 21.7.1910, s. 4; *Västra Finland* 23.7.1910, s. 2; *Östra Finland* 21.7.1910, s. 1; *Nya Pressen* 26.1.1906, s. 3; *Nya Pressen* 28.1.1906, s. 2; *Finland* 28.8.1890, s. 2; *Nya Pressen* 28.8.1890, s. 1; *Nya Pressen* 8.12.1890, s. 2; *Wiborgsbladet* 9.12.1890, s. 3; *Östra Finland* 30.8.1890, s. 3; *Östra Finland* 9.12.1890, s. 2.

kommentoitiin sanontaan sisältyvää kielipoliittista ohjelmaa, mutta niissä ei käsitelty sanonnan eri varianttien merkityksiä. Juuri sanan ”enää” poisjättäminen teki kuitenkin ilmaisusta poliittisesti mobilisoivan. Fraasi ei ollut enää historiallisen prosessin kuvaus vaan poliittinen lause, joka kommentoi kirjoittajan omaa aikaa.

Mielenkiintoinen artikkeli löytyy *Nya Pressen* -lehdestä, joka vuonna 1906 kertoi Snellmanin satavuotisjuhllaisuuksista Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa, Ruotsalaisessa Kirjallisuuden Seurassa (Svenska litteratursällskapet i Finland) ja muualla pääkaupungissa. Raportoinnista käy hyvin selville vuonna 1906 vallitsevat erilaiset näkökulmat Snellmanin kieliohjelmaan. Lehti siteeraa otteita kirjailija Maila Mikkolan (Maila Talvio) juhlapuheesta, jossa sanontaa käytettiin kielitaistelun ja yksikielisyysohjelman kiteytyksenä. Todettuaan, että ”me emme ole ruotsalaisia, emme halua olla venäläisiä, olkaamme sitten suomalaisia”, Maila Mikkola jatkoi johtopäätöksellä: ”Meille opetetaan isänmaanrakkautta, mutta kuka voi rakastaa maata, jossa vallitsee vieras kieli.”⁵²

Maila Mikkolan tapa käyttää tuttua sanontaa oli vapaa historiallistavista elementeistä ja tarjoaa suomalaisen vision tulevaisuudesta. On selvää, että *Nya Pressen* ei ollut samaa mieltä kirjoittajan ohjelmasta, mutta lehti kuitenkin toisti lainauksen ruotsiksi eräänlaisena kuvauksena maan tunnelmista. Suomalaismielisen sanoman vastapainoksi lehti kirjoitti myös Ruotsalaisen Kirjallisuuden Seuran juhlasta, jossa Snellmanin kielipoliittista näkemystä käsiteltiin historiallisemmin ja alistettiin Snellmanin muille ajatuksille.

Ruotsinkielisissä sanomalehtiteksteissä suomalaisia koskeva osuus vaihteli yksinkertaisista toteamuksista konstruktivistisempiin muotoiluihin. Toteava versio on ”alltså äro vi finnar” (”siispä olemme suomalaisia”). Toisissa versioissa suomalaisuus näyttäytyy selkeämmin valintana – ”låt oss förbliva finnar” (”pysykäämme suomalaisina”) ja ”nöjoms därför med att vara finnar” (”olkaamme tyytyväisiä siihen, että olemme suomalaisia”) – tai historiallisen kehityksen seurauksena: ”vi måste vara finnar” (”meidän on oltava suomalaisia”).⁵³ Sanavalinnoissa ei kuitenkaan näyttäisi olevan suurta latausta. Myöskään venäläisiä koskevan repliikin ruotsinkieliset variantit eivät ole erityisen latautuneita. Muotoja ”ryssar kunna vi icke bli” (”meistä ei voi tulla venäläisiä”) ja ”ryssar vilja vi icke bli” (”emme halua tulla venäläisiksi”) esiintyy molemmissa, ja vaikka jälkimmäinen mahdollistaa periaatteessa paljon enemmän tahtoon perustuvan käsityksen kansallisuudesta, sanavalinta ei näytä olleen millään tavalla mobilisoiva. Sanontaa ei näytä ruotsiksi käytetyn aktiivisesti kuvaamaan venäläistä uhkaa.⁵⁴

⁵² *Nya Pressen* 13.5.1906, s. 2. *Nya Pressen*issä julkaistu ruotsinkielinen versio: ”Det ena språket måste segra, antingen svenskan eller finskan. Svenskar äro vi icke, ryssar vilja vi icke blifva. Låt oss då vara finnar! Man lär oss fosterlandskärlek, men hvem kan älska ett land, i vilket ett främmande språk härskar.” Suomenkielisistä lehdistä ei löydy lainauksia Maila Mikkolan juhlapuheen suomenkielisestä alkuperäisversiosta.

⁵³ Ks. *Åbo Tidning* 9.12.1890, s. 2; *Västra Finland* 23.7.1910, s. 2; *Morgonbladet* 12.5.1881, s. 1; *Helsingfors Dagblad* 16.7.1886, s. 2.

⁵⁴ Ks. esimerkiksi *Björneborgs Tidning* 11.11.1902, s. 2.

Suomenkielisissä teksteissä oli melko tavallista muuttaa sanonnan osien järjestystä, mutta olen löytänyt tästä vain kaksi ruotsinkielistä esimerkkiä: Snellmanin edellä siteerattu puhe vuodelta 1871 ja saman vuoden *Vikingen*-lehden kommentti puheesta. *Vikingenin* teksti on allekirjoittamaton, mutta on todennäköistä, että kirjoittaja kuului Axel Olof Freudenthalin, Carl Berndt Federleyn, Rafael Schaumanin ja Axel Lillen piiriin. Teksti on otsikoitu ”Några reflexioner af ofta förekommen anledning” ja siinä kritisoidaan Snellmanin puhetta (Snellmania mainitsematta). Teksti on vaikeaselkoinen ja sisältää paljon monipolvisia sivulauseita, mutta sen ydin on yksinkertainen: Suomen kansa koostuu kahdesta kansallisuudesta (saamelaisista, juutalaisista, romaneista tai muista kansallisuuksista ei ole mainintaa). Tekstissä näkyy selkeä ärtymys siitä, että Snellmanin lausunto ei salli kahta kansallisuutta:

[...] lausunto, joka on peräisin 1820-luvulta ja jonka eräs tunnettu puhuja toisti vähän aikaa sitten; kuuluu: ”Me emme ole venäläisiä, emme voi olla ruotsalaisia, meidän on oltava suomalaisia.” Nämä sanat [...] ilmaisevat totuuden ytimen. Niissä on kuitenkin se puute, että ne eivät sano kaikkea, mitä niiden pitäisi sanoa [...]. Juuri lainaamamme sanat korostavat sitä totuutta [...], että me olemme ja meidän tulee pitää itseämme yhtenä kansana, yhtenä suomalaisena kansana, jota yhdistävät täysin yhteiset instituutiot, lait ja kohtalot. Tämän ajatuksen ansio ja totuus on, että meille, jotka nämä sanat ilmaisimme, olemme yksi kansa. Mutta toisaalta se jättää huomiotta seikan, jota ei myöskään saa sivuuttaa, nimittäin sen, että kansallisen yhtenäisyyden sisällä yhdistyy kaksi kansallisuutta [*nationaliteter*], jotka ovat erilaisia syntyperältään, kieleltään ja luonteeltaan.⁵⁵

Tekstissä toistuu Snellmanin ja August Schaumanin kymmenen vuotta aiemmin käymä keskustelu. Tuolloin ystävät Snellman ja Schauman olivat käyneet kiivasta väittelyä kansallisuuskysymyksestä.⁵⁶ Väittely oli johtanut Schaumanin ja Snellmanin suhteen katkeamiseen. Thiodolf Reinin mukaan he olivat tehneet sovinnon vuonna 1869,⁵⁷ mutta sama keskustelu jatkui muiden keskustelijoiden kesken ja oli niin sanotun kielikiistan keskiössä.

Jälkikäteen on helppo nähdä, että kulttuurin, koulutuksen, tieteen ja liike-elämän alalla tapahtui hidas jakautuminen, kun suomenkieliset ja ruotsinkieliset perustivat omat kielellisesti eriytyvät organisaationsa.⁵⁸ Tämä jako näkyy myös siinä, että ruotsinkieliset sanomalehdet käyttivät niukasti ja reaktiivisesti sanontaa ruotsalaisuudesta, venäläisyydestä ja suomalaisuudesta. 1890-luvulla ilmaisia käytettiin kuitenkin niin usein, että se huomattiin myös Ruotsissa. Tähän näyttää vaikuttaneen erityisesti

⁵⁵ *Vikingen* 27.2.1871, s. 4. Otsikko on suomeksi suunnilleen ”Pohdintaa usein sattuneista syistä”. Alkuperäislainaus: “[...] ett uttalande, som, härstammande redan från 1820:talet, för icke längesedan upprepades af en bekant talare; dess lydelse är: ’Ryssar äro vi icke; svenskar kunna vi icke vara; vi måste vara finnar.’ Dessa orden [...] uppenbara en qvintessens af sanning. Likväl lida de af en brist, den att icke säga allt hvad de borde [...]. I de ord vi nyss citerat, betonas den sanning [...] att vi äro och böra betrakta oss såsom en folklig enhet, ett enda finskt folk, ett helt förenadt genom gemensamma institutioner, lagar, öden. I denna tanke: vi äro ett folk för oss, som dessa orden uttala, ligger deras sanning, deras förtjenst. Men å andra sidan förglömmes der en omständighet, som äfven den, icke får öfverses, den nämligen, att inom den folkliga enheten äro hos oss förenade tvenne genom härstamning, språk, lynne olika nationaliteter.”

⁵⁶ Jussi Kurunmäki, ”Kan en nation byggas på politisk vilja? Debatten mellan J. V. Snellman och August Schauman 1859–1860”, *Historisk Tidskrift för Finland* 92, 2007:1, s. 63–89; Henrik Meinander, ”Kalejdoskopet August Schauman”, Christer Kuvaja & Ann-Catrin Östman (red.), *Svärdet, ordet och pennan – kring människa, makt och rum i nordisk historia*, Skrifter utgivna av Historiska samfundet i Åbo 12, Åbo: Historiska samfundet i Åbo 2012., s. 147–160.

⁵⁷ Thiodolf Rein, *Juhana Vilhelm Snellmanin elämä 1–2*, Helsinki: Otava, 1904, del 2, s. 368.

⁵⁸ Engman, *Språkfrågan*, s. 176–235.

Agathon Meurmanin haastattelu, joka julkaistiin ruotsalaisissa sanomalehdissä.⁵⁹ Meurmanilla oli siis keskeinen rooli ilmaisun tunnetuksi tekemisessä myös Ruotsissa.

1910- ja 1920-luvuilla reaktiot muuttuivat, ja ruotsinkielisiä alettiin mobilisoida kielipoliittisesti innovatiivisemmilla sanonnan uudelleenkirjoituksilla. Lauseet kuten ”Svenskar äro vi, och svenskar skola vi förbli”⁶⁰ (”Olemme ruotsalaisia ja pysymme ruotsalaisina”) tai ”Svenskar äro vi och svenskar vilja vi förbli”⁶¹ (”Olemme ruotsalaisia ja haluamme pysyä ruotsalaisina”) olivat harvinaisempia kuin tavanomaiset, lähes aina Arwidssoniin liitetyt ilmaisun perinteiset variantit (”olkaamme suomalaisia”), mutta niitä kuitenkin esiintyi ja ne ottivat etäisyyttä sanonnan fennomaaniin tulkintoihin. Näissä uudelleenkirjoituksissa historiallinen ulottuvuus katosi ja tilalle tuli ruotsalainen reaktio fennomaanien retoriikkaan.

1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä Suomessa käydyissä ruotsinkielisissä keskusteluissa käsitteistä suomalainen (”finländare”), suomenkielinen suomalainen (”finne”) ja suomenruotsalainen (”finlandssvensk”) nousi myös esiin vanha lause ruotsalaisista, suomalaisista ja venäläisistä.⁶² Suomenruotsalaisuuden vakiinnuttamisen kannalta lause oli hankala ja vaati hylkäämistä tai uudelleentulkintaa. Tämä näkyy esimerkiksi 1921 ruotsalaisuuden päivänä pidetyssä puheessa, joka painettiin *Kaskö Tidning* -lehdessä:

Sitten muistan, mitä kerran kuulin jonkun sanovan: Me emme ole enää ruotsalaisia, emme halua olla suomalaisia, emme voi olla venäläisiä, olkaamme maamme poikia.⁶³

Tekstissä on tärkeää sanonnan uudenlainen historiakäsitys. Ajatuksena oli, että sanonnalla saattoi olla toinen historiallinen versio, joka ei ollut Arwidssonin, mutta joka voisi sopia myös maan ruotsinkielisille. Puhuja jatkoi:

Siksi emme saa koskaan lannistua ja sanoa, että emme ole enää ruotsalaisia. Mutta minulla ei ole pienintäkään epäilystä siitä, että hän, joka lausui nämä sanat, oli yhä ruotsalainen sydämessään ja sielussaan, sillä sanat: ’Suomalaisia emme halua olla, venäläisiä emme voi olla, olkaamme maamme poikia’, viittaavat selvästi tähän, joten hänen sanojensa todellinen merkitys lienee se, että nykyään emme enää elä Ruotsin valtakunnan rajojen sisällä, sillä meidät on erotettu isänmaasta, jonka kanssa olimme yhdistyneet, joten nyt meidän on pidettävä huolta itsestämme.⁶⁴

⁵⁹ *Aftonbladet* 10.2.1894; *Göteborgs Handels- Och Sjöfartstidning* 15.2.1894.

⁶⁰ *Tidskrift för folkskolan* 10.11.1928, s. 4.

⁶¹ *Studentbladet* 1.2.1919, s. 1. Ks. myös Jennica Thylin-Klaus, ”Den finländska svenskan” 1860–1920: *Tidig svensk språkplanering i Finland ur ett idéhistoriskt perspektiv*, diss., Åbo Akademi 2012, s. 244.

⁶² *Kaskö Tidning* 7.7.1926, s. 1.

⁶³ ”Då påminner jag mig vad jag engång hört någon skall yttrat: Svenskar äro vi ej mera, finnar vilja vi ej vara, ryssar kunna vi ej bliva, låtom oss vara söner av vårt land.” *Kaskö Tidning* 12.11.1921, s. 3.

⁶⁴ ”Därför få vi aldrig låta missmodet få stort välde, att vi någonsin yttra: svenskar äro vi ej mera, men jag hyser ej det ringaste tvivel om att han, som yttrat dessa ord, var nog ändå i själ och hjärta svensk, ty orden: ’finnar vilja vi ej vara, ryssar kunna vi ej bliva, låtom oss vara söner av vårt land’ syfta ju tydligt därpå, så att verkliga meningen med det han sade var nog, att numera bo vi ej inom svenska rikets gränser, ty vi ha blivit avskilda ifrån moderlandet, med vilket vi varit förenade, så nu måste vi se till att reda oss på egen hand.” *Kaskö Tidning* 12.11.1921, s. 3.

Ilmaisu ”olkaamme maamme poikia” mahdollisti sen, että yhden kansan ja isänmaan sisällä oli useita kansallisuuksia. Muissa yhteyksissä on viitattu siihen, että Topelius olisi ollut tyytymätön sanonnan perinteiseen versioon, jonka väitettiin olevan Arwidssonilta peritty, ja siksi olisi kirjoittanut sen uudelleen lisäämällä siihen ”maamme pojat ja tyttäret”.⁶⁵ En ole onnistunut löytämään tällaista muotoilua Topeliuksen kirjoituksista, ja on todennäköistä, että tässäkin tapauksessa on kyse puhujan retorisesta tarpeesta saada sanonnalle historiallinen auktoriteetti. Samalla auktoriteetti ei ole kaukaa haettu, sillä Topelius kirjoitti aiheesta *Maamme kirjassa* (1876): ”Kutsunpa sitä suomen kielellä nimellä Suomi (Suomenmaa) tai ruotsin kielellä nimellä Suomi, se on aina sama maa. Kaikki sen pojat ja tyttäret ovat samaa kansaa, puhuivatpa he mitä kieltä tahansa.”⁶⁶

Puhujalle Topeliuksen versio oli kuitenkin liian vahva kompromissi, ja hän ehdottaa:

Maamme tulevaisuus on käsissäsi, toimi aina niin, että se seutu ja heimo, joka näki sinut syntyvän, voi olla ylpeä sinusta. Silloin voimme sanoa täysin oikeutetusti: Ruotsalaisia me olemme, ruotsalaisia me haluamme aina olla ja ruotsalaisina me pysymme aina, sillä me olemme rakkaan isänmaan hyviä poikia ja tyttäriä.⁶⁷

Näistä ruotsalaisuusliikkeen versioista sanonnasta ei ole tullut tunnettuja, kuten Arwidssonin nimissä kulkevasta versiosta, mutta 1920-luvun poliittisessa tilanteessa oli ilmeinen tarve varioida ilmaisua suomenruotsalaisen mobilisaation tarpeiden mukaiseksi.

Loppusanat

Sanonta ruotsalaisuudesta, venäläisyydestä ja suomalaisuudesta on edelleen tuttu suomalaisille ja sitä voi käyttää nykyäänkin, kun keskustellaan Suomesta ja maamme kansallisuuskysymyksistä. Osa sanavalinnoista on edelleen keskustelun kohteena. Englanninkielisen Wikipedian Arwidsson-artikkelin versiohistoria osoittaa, että lauseen asemaa ja sen tarkkaa muotoa on muokattu runsaasti. Kysymystä sanonnan alkuperästä ja sanamuotoa ”emme enää ole”/”are no-longer” on muokattu useita kertoja.⁶⁸ Koska oikeaa alkuperäistä versiota ei ole (ainakaan sellaista, joka voidaan kohtuudella yhdistää Arwidssoniin), eri variantit ovat yhtä oikeita, mutta silti sanamuoto voi olla kiistanalainen kysymys.

Voidaan kysyä, miksi Arwidssonin liittäminen lauseeseen oli alun perin niin tärkeää. Looginen vastaus on, että suomalaisuusliikkeen piti kirjoittaa oma historiansa. Porthan ja Arwidsson sijoitettiin liikkeen suurmiesten jatkumoon ja ajattelutraditioon. Pidempi traditio antoi poliittiselle ohjelmalle suuremman

⁶⁵ *Kaskö Tidning* 7.7.1926, s. 2.

⁶⁶ ”Antingen jag på finskt språk kallar det *Suomi* (*Suomenmaa*), eller att jag på swenskt språk kallar det Finland, är det dock alltid samma land. Alla dess söner och döttrar äro samma folk, hwad språk de än tala.” Zacharias Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, Magnus Nylund (utg.), Zacharias Topelius Skrifter 17, SLS 816, Helsingfors 2017.

⁶⁷ ”vårt lands framtid vilar uti edra händer, handlen alltid så, att den bygd och stam, som sett eder födas, också kan vara stolt över eder. Då skola vi med fullt berättigande kunna säga: Svenskar äro vi, svenskar vilja vi ständigt vara och svenskar komma vi alltid att förbliva, ty vi äro goda söner och döttrar av ett älskat fosterland.”

⁶⁸ Wikipediasivun muokkaushistoria on luettavissa täällä:

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Adolf_lvar_Arwidsson&diff=845135047&oldid=839828052.

historiallisen painoarvon. Tähän liittyvä vastaus on, että alkuperäkysymykset noudattavat yleensä niin sanottua pisimmän mahdollisen historian periaatetta. Sama logiikka, joka saa poliittisen ajattelun historian etsimään erilaisten poliittisten ideologioiden juuria kauan ennen kuin nämä ideologiat nimettiin, pätee myös kuuluisan sanontamme historiaan.⁶⁹ Vaikka kukaan ei ole löytänyt fraasia ennen vuotta 1860, on pidetty tärkeänä löytää sanonnan taustalla oleva ajatus. Sisällön perusteella ei ole mahdollista mennä vuotta 1809 pidemmälle, ja siksi historiankirjoitus pysähtyy Arwidssoniin. Muut ehdokkaat 1800-luvun alkupuolelta – Ehrström, Armfelt ja Rehbinder – ilmaisivat ajatuksia, jotka ovat lähempänä ilmaisua kuin mikään, mitä tiedämme Arwidssonin kirjoittaneen, mutta heidän muotoilunsa perustuivat byrokraattis-hallinnolliseen näkökulmaan ja olivat siten vähemmän kiinnostavia suomalaisuusliikkeelle, joka tarvitsi iskulauseen ja johtajan siirtyäkseen eteenpäin Suomen ruotsalaisuudesta ja venäläisyydestä.⁷⁰

Saatamme löytää uutta tietoa sanonnan varhaishistoriasta, mutta näyttää siltä, että Yrjö Koskinen käytti fraasia ensimmäisenä. Snellman taas oli keskeisessä asemassa, kun ilmaisu levisi yleiseen käyttöön. Sanonnasta näyttää tulleen suosittu vasta sen jälkeen, kun sana ”enä” poistettiin siitä. Huomionarvoista on, että ilmaus näyttää syntyneen kuten niin monet muutkin innovaatiot Suomen poliittisessä historiassa: turhautumisena ruotsalaisen keskustelukumppanin kyvyttömyyteen ymmärtää suomalaista näkökulmaa ja tarpeeseen heijastaa suomalaista poliittista elämää ruotsalaisiin malleihin.⁷¹ Mielenkiintoista on myös se, että Snellman, vaikka häntä pidetään historiantutkimuksessa Arwidssonin ohjelman kiteyttäjänä, pyrki vähättelemään Arwidssonin roolia.⁷² Kun Koskinen viittasi suoraan Arwidssoniin ja *Åbo Morgonblad* -lehteen, Snellman nosti esiin sekä Arwidssonin että Ehrströmin ja mainitsi heidät esimerkkeinä. Jälkimmäisessä tapauksessa Snellman mainitsi vain 1820-luvun, mainitsematta Arwidssonia nimeltä. Ei vaikuta siltä, että Snellmanilla olisi ollut tarvetta vahvistaa Arwidssonin asemaa tätä sanontaa käyttämällä. Sen sijaan yhteys Arwidssonin ja sanonnan välillä vahvistui, kun muut ottivat sen käyttöönsä. Myöhemmille fennomaanisille toimijoille Arwidssonista tuli symboli, ja yhteys fraasin ja Arwidssonin välillä teki molemmista keskeisiä suomalaisen kansakunnan rakentamista käsittelevissä poliittisissa teksteissä.

Kun ilmaisu tuli 1870-luvulla suosituksi suomen kielellä ja sitä käytettiin suomalaisen puolueen mobilisoimiseksi, siitä tuli myös kiistanalainen. Ruotsalaiselle puolueelle, liberaaleille ja sosialisteille ilmaisun lataus ei ollut pelkästään positiivinen. 1860-luvulla liberaalit ja varhaiset fennofilit pystyivät lieventämään Snellmanin kielipoliittista sanomaa ja käyttämään ilmaisua viittaamaan suomalaisiin

⁶⁹ Jussi Kurunmäki & Jani Marjanen, "Isms, Ideologies and Setting the Agenda for Public Debate," *Journal of Political Ideologies* 23, 2018:3: s. 256–82, <https://doi.org/10.1080/13569317.2018.1502941>.

⁷⁰ Kalleinen, *Suuriruhtinaskunnan etuvartiassa*, s. 64–73.

⁷¹ Jussi Kurunmäki, "Ulkomaiset mallit ja poliittinen traditio 1860-luvun alun suomalaisessa keskustelussa valtiopäivistä," Sakari Hänninen & Kari Palonen (toim.), *Lue poliittisesti: Profiileja politiikan tutkimukseen*, Jyväskylä: Minerva 2004, s. 193–236, <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/43283>.

⁷² Jfr Engman, *Språkfrågan*, s. 73, 404; Klinge, *Senaatintorin sanoma*, s. 36.

kaksikielisenä kansana, mutta suomalainen kielipoliittinen mobilisaatio vaikeutti tätä. Jännitteet, erilaiset uudet versiot ja kiistat ovat merkki siitä, että ilmaus sai erityisen aseman suomalaisessa poliittisessa keskustelussa. Siitä tuli fraasi, johon kaikkien piti ottaa kantaa. Se esiintyi paitsi yleisessä poliittisessa keskustelussa myös ammattilehdissä, kuten leipuri- ja konditorialehti *Leipurissa*.⁷³ Jopa ne, jotka eivät pitäneet siitä, käyttivät sitä, kuten *Kaskö Tidningin* esimerkit osoittavat. Sanonnan rooli vastaa Reinhart Koselleckin kuvausta poliittisista ja yhteiskunnallisista peruskäsitteistä, jotka ovat korvaamattomia, väistämättömiä ja kiistanalaisia.⁷⁴ Fraasia voidaan siis pitää suomen poliittisen kielen peruskäsitteen sijaan perusfrasina. Tämän merkityksen se sai 1870-, 1880- ja 1890-luvuilla.

Vaikka on mielenkiintoista tarkastella myös niitä ajatuksia, jotka saattoivat olla sanonnan taustalla 1810- ja 1820-luvuilla, jolloin ilmaisu ei vielä ollut käytössä, on silti ongelmallista, että aiemmassa tutkimuksessa ei ole otettu huomioon sitä vastaanottoa ja kanonisointia, joka teki ilmaisusta tärkeän osan suomalaista poliittista kulttuuria. Digitoitu aineisto mahdollistaa tämän tyyppisen tutkimuksen uudella tavalla, mutta se edellyttää myös sitä, että tutkimuksessa siirrytään pois ”ensiesiintymisuskonnosta”⁷⁵ ja keskitytään enemmän ideoiden ja käsitteiden sosiaalihistoriaan.

⁷³ *Leipuri: Leipurien ja kondiittorien ammattilehti = Yrkestidning för bagare och konditorer* 1.1.1919, s. 8.

⁷⁴ Reinhart Koselleck, ”A Response to Comments on the *Geschichtliche Grundbegriffe*,” Hartmut Lehmann & Melvin Richter (eds.), *The Meaning of Historical Terms and Concepts: New Studies on Begriffsgeschichte*, Washington D.C.: German Historical Institute 1996, s. 60–71.

⁷⁵ Stéphane Dufoix, *The Dispersion: A History of the Word Diaspora*, Leiden: Brill, 2017, s. 15.